

Sípos Ferenc:

MARKÓ ÁRPÁD HADTÖRTÉNÉSZ EMLÉKEZETE

ÖSSZEFOGLALÓ: Ötven évvel ezelőtt, 1966. szeptember 17-én halt meg Budapesten Markó Árpád, aki az első világháború után a szülőföldjét, a második világháború után a fővárosi otthonát, a vidéki kúriáját, birtokát és akadémiai tagságát veszítette el. Hosszú útkeresés után lett hadtörténész, de pályája csúcsán mindent abba kellett hagynia. 1945 után hihetetlen akaraterővel küzdötte vissza magát: 80 évesen védte meg nagydoktori disszertációját. Ön-életrajzi írásainak segítségével a szerző arra keresi a választ, miképpen lett Markó a Rákóczi-szabadságharc hadtörténésze.

KULCSSZAVAK: Markó Árpád, hadtörténész, Hadilevéltár, Magyar Tudományos Akadémia levelező tag, Rákóczi-szabadságharc, Doberdói Bánlaky József

Markó Árpád (Rozsnyó, 1885. október 12. – Budapest, 1966. szeptember 17.) kamarazeneész (vonósnégyesek első vagy második hegedűse), katonatiszt (ezredes), levéltáros (a Hadilevéltár régi levéltári osztályának vezetője), hadtörténész (fő kutatási területe az 1703–1711 közötti időszak), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1949-től visszaminősítve tanácskozó taggá; 1989-ben, halála után 23 évvel lett újra levelező tag!), kandidátus (1953), a történettudományok doktora (1965).¹

Nem bízott semmit a véletlenre, életrajzi adatait önmaga dolgozta fel. A felsorolt különböző tevékenységi köröket egyenrangúan kezelte, visszaemlékezéseit is így tagolta. Öt füzetben, egymástól elkülönítetten tekintette át, mit ért el az egyes területeken, milyen sorsfordító változást hozott számára az 1945-ös év: 1. Hatvanöt esztendő muzsikája. A hegedű szolgálatában. 2. Életem a történettudomány szolgálatában. 3. Katonaéletem története, 1905–1921. I. kötet: Békeévek. Az első világháború első szakasza, 1903. október 1. – 1915. szeptember 15. 4. II. kötet: A háború második fele. Békeévek. 1915. szeptember 15. – 1921. május 1. 5. Hontalanságunk két éve, 1945. január 6. – 1947. április 1. I. kötet: 1945. január 6. – 1945. október 18. (A II. kötet nem készült el.)²

Halálának 50. évfordulóján – főhajtással emléke előtt – a magyar hadtörténetírás klasszikusára úgy emlékezem, hogy önéletrajzi írásainak segítségével arra keresem a választ, miképpen lett a Rákóczi-szabadságharc hadtörténésze, ehhez milyen ismeretekre, képességekre volt szüksége, s ezeket hol szerezte.

Nagy kitérővel talált rá igazi hivatására. Negyvenöt éves koráig semmi jelét nem mutatta annak, hogy – saját későbbi megfogalmazása szerint – ő lesz majd „II. Rákóczi Ferenc háborújának [...] az első, alapos hadtörténeti felkészültséggel dolgozó történetírója”.

A jó íráskészség nála igen hamar megmutatkozott: tízéves korában, még elemistaként, az egyik újság pályázatán díjat nyert; a nyári vakációt szüleiivel a dobsinai jégbarlang nyaralótelepén töltötte, az itt szerzett élményeit mesélte el. A bírálókat szerint jó érzékkel választotta

¹ Tóth Gyula – Vargyai Gyula 1994, 292–293.

² Ez az öt füzet – kiegészítve Markó Árpád életmű-bibliográfiájával – nemrég jelent meg: Markó Árpád 2014. I. és II. köt.

ki az említésre érdemes részleteket, pontosan feljegyezve a fontosabb helyrajzi, történelmi, természettudományi adatokat.³

A rosznyói főgimnáziumban mindennap volt latinóra, a német nyelvet is elsajátította.⁴ Érdeklődése a magyar történelem iránt korán megmutatkozott ugyan (az iskolai értesítő szerint az 1896/97. tanév végén egy arany jutalmat kapott „a magyar történetben való szép jártasságot tanúsító Markó Árpád III. osztályos tanuló”), de különösebben egyetlen korszakhoz sem vonódott. VII.-ben és VIII.-ban nagy hatással volt rá a szaklapokban is publikáló történelemtanára, dr. Hazslinszky Rezső, aki „nem kívánta [...] az évszámok bemagolását és az események száraz krónikájának eldarálását, hanem gondolkodásra serkentő módon tanított”.

Édesapja királyi közjegyző volt, a kaszinó elnökének is megválasztották, „élénken részt vett a belpolitikában, [a] társadalmi, tudományos életben” – osztrák, német, francia és angol hírlapokra is előfizetett. A szülői házban fontosnak tartották az idegen nyelvek ismeretét, így hát Markó Árpád franciául is tanult.⁵

Letette az érettségit. Magyar irodalomból a szóbeli vizsgán a költő és hadvezér Zrínyi Miklós életéről és működéséről kellett beszélnie. Történelemből a tétele így hangzott: „A XVIII. század világtörténelmi eseményei és azok összefüggése a magyar nemzet történetével.” Élete alkonyán, az emlékeit rendezgető Markó Árpád így sóhajt fel: „Szinte úgy érzem ma, hogy ez a két kérdés is már előremutató jel volt, hogy egykor behatóbban Zrínyivel fogok foglalkozni, és II. Rákóczi Ferenc háborújának leszek az első, alapos hadtörténelmi felkészültséggel dolgozó történetírója.”

Kitűnt tanuló társai közül, osztályelső volt, jeles eredménnyel érettségizett. Bizonyos képességei ekkorra már kialakultak: íráskészség, jó memória, nyelvérzék, lényeglátás. Csak az volt a kérdés, hogy milyen irányba indul el, milyen pályát választ – azaz mire használja majd képességeit – ez a kiváló felkészültségű fiatal ember. (Édesapja azt szerette volna, ha közíróként tevékenykedik.) Ekkoriban leginkább a történelem, a latin nyelv, a magyar irodalom és a természetrajz érdekelt, de mégse akart tudós, tanár vagy író lenni. Az erősen romantikus hajlamú ifjú egy látványos hadgyakorlat hatására úgy döntött, hogy hazáját ő is fegyverrel szolgálja majd. Szülei nem örültek a hirtelen jött elhatározásnak, de támogatták.⁶ Így került Markó Árpád 1903-ban – egy sikeres, német nyelvű felvételi vizsga után – a Wiener Neustadt-i katonai akadémiára. A hadtörténelem (ez az általa hamar megkedvelt tárgy) a másod- és harmadéves hallgatók tanrendjében szerepelt. Tanára, az egyetlen történelem

³ Miért nevezik Rómát az Örök Városnak? – 1903-ban erről kellett felvételi dolgozatot írnia a bécsújhelyi katonai akadémián. Megdicsérték a lényeglátását, a logikus okfejtését. Később, amikor már javában publikált, bírálói azt emelték ki, hogy mindig ki tudja választani az érdekesebb részleteket, s azokat jól csoportosítva adja elő.

⁴ Némettudását a bécsújhelyi katonai akadémián, majd a katonaságnál, ahol ez volt a szolgálati nyelv, annyira tökéletesítette, hogy hadtörténelmi pályája csúcán nem okozott nehézséget a külföldi folyóiratokba szánt tanulmányait németül megírnia, vagy 1938-ban Zürichben, a VIII. nemzetközi tudományos kongresszuson e nyelven előadást tartania.

⁵ Később ennek nagy hasznát látta, 1934-ben ugyanis kapcsolatba került Emile Pillias francia történésszel, a párizsi Bibliothek National tisztviselőjével. Kölcsönösen segítettek egymás kutatásait. Markó így jutott hozzá másolatban Des Alleurs altábornagy jelentéseihöz, melyekben XIV. Lajos Rákóczihoz küldött katonai tanácsadója a kuruc háború fontosabb hadműveleteiről, csatáiról számolt be uralkodójának, valamint Lemaire francia hadmérnök-brigadéros emlékirataihoz.

⁶ Édesanyja néha-néha felemlgette, hogy kár volt neki a katonai pályára lépni, másuttal többre vihetné. Szülei unokatestvéreivel példálózta, „akik közt kintűn orvosok, jogászok, természettudományi szakemberek voltak, akik előtt tehát [...] nyitva állt az út a legmagasabb tudományos fok, az akadémiai tagság elérésére. Én pedig ha nem jutok be a vezérkarba, szürke katona maradok életem végéig”. (Ám a többieket ez a nagy lehetőség nem ambicionálta: a családból csak Markó Árpád lett akadémikus.)

szakot is végzett Felix zur Helle hegyivadász főhadnagy nagy hatással volt rá: olyannyira megtetszettek neki az előadásokat szemléletessé tevő, táblára rajzolt hadállások, hadműveleti vázlatok, hogy később ő is, ezredsegédtsízként a világháborúban, bőbeszédű jelentések helyett helyzetvázlatokat küldött a felettes parancsnokságoknak. „És végül, amikor Rákóczi háborújának részletesen rekonstruált képét igyekeztem nyújtani, kellő helyen mindenütt beiktattam értekezéseim s könyveim közé ilyen egyszerű vázlatokat”. Gyakran megfordult az akadémia igen gazdag szakkönyvtárában is.

1906. augusztus 18-án avatták hadnaggyá. Katonai szolgálatát Kassán kezdte meg a 34. gyalogezrednél. Az első világháború kitörésekor főhadnagy, az ezred utászosztályának parancsnoka volt. 1915-ben ezredsegédtsízt lett.⁷ Harminc hónapot töltött a gyalogság első tűzvonalában. (A háborúban szerzett tapasztalatok feldolgozásával indult hadtörténelmi munkássága; 1924-ben, 1925-ben és 1926-ban publikált írásai ehhez az időszakhoz kötődnek.)

Jó íráskészség, nyelvtudás, lényeglátás, logikus okfejtés, hadtörténelmi alapismeret. Mindez még nem volt elég: meg kellett ismernie a forrásokat is, hogy korszakot választhasson.

1920-ban települt át az elcsatolt Felvidékről. Rövid ideig a Nemzeti Hadseregben szolgált századosként: a 4. sz. csendőr tartalékezred, majd a ceglédi, végül a váci gyalogezred segédtsíztje lett. Ez utóbbi átszervezésekor határozta el, hogy más, nem csapatbeli beosztást kér. Tudomást szerzett a Honvédelmi Minisztérium égisze alatt szerveződő levéltárról, mely a honvédcapatok haretéri iratait volt hivatva befogadni. Később a bécsi Kriegsarchivból hazánknak átadott, magyar vonatkozású anyagok is idekerültek. A Hadilevéltár parancsnoka, Rubint Dezső altábornagy, amikor megtudta, hogy a nála érdeklődő Markó Árpád a németen kívül a francia nyelvet is beszéli, sőt latinul is tud,⁸ azonnal intézkedett beosztása felől. A Honvédelmi Minisztérium rendeletére így került 1921. május elsejével ehhez az intézményhez. (Továbbra is katona maradt, bár lassabban haladt előre a ranglétrán, mint az alakulatoknál szolgálók; négyévnyi mellőzés után, 1938 novemberében csak „különös kormányzói kegyel” kaphatta meg az ezredesi fokozatot.)

Már a 36. életévében járt, mikor a levéltári munkát elkezdte. Fordulóponthoz érkezett: „A kocka eldőlt, ráléptem arra az útra, amelyen – bár akkor még nem is sejtettem – továbbhaladhattam valódi hivatásom, a hadtörténet művelése felé.”

Nagy örömmel foglalkozott a Bécsből mind nagyobb számban érkező, magyar vonatkozású régi iratokkal, ezzel a – szóhasználatára szerint – gyönyörű levéltári anyaggal. Lelekesültségét jelzi, hogy önkéntes hallgatóként fél évig még a tudományegyetemen Szentpétery Imre professzor levéltártani előadásaira is eljárt. Felhagyott az első világháborús témákkal, 1927-től tanulmányait, forrásközléseit az őrizetére bízott levéltári anyag inspirálta. Kissé rapszodikusán, a korszakok között ide-oda ugrálva, az újdonságok bővületében születtek írásai. Közölt leveleket a török hódoltság idejéből, Rákóczi József felkeléséről, Martinovics Ignáctól, publikált várkapitulációs okmányt 1694-ből, végrendeletet 1789-ből, írt a zaporogi kozákok dél-magyarországi bevándorlásáról (1785), Kisfaludy Sándor eltávolításáról a nemes testőrségtől (1796), báró Bydeskúty Zsigmondról (1751–1799), Kossuth fogságáról (1837), Rózsa Sándorról.

⁷ Tóth Gyula – Vargyai Gyula: i. m. 290.

⁸ A főgimnáziumban nyolc évig klasszikus latint tanult Markó Árpád. A levéltári források nyelve azonban ettől erősen eltért. Friedrich Endre, a budapesti Piarista Gimnázium történelemtanára segítette abban, hogy a XVII–XVIII. században használt barokk változatot is megértse. (Vele még a második világháború után is kapcsolatba lépett, amikor Zrínyi leveleit kellett lefordítania.)

Ha ideje engedte, be-bejárt az egyetemre: Szekfü Gyula, Domanovszky Sándor, Lukinich Imre előadásait hallgatva ébredt rá arra, hogy az ő igazi hivatása „a levéltári szolgálaton alapuló történetkutatói munka, s ennek eredményeként a hadtörténetírói pálya”.

1929-ben került látókörébe a Rákóczi-szabadságharc, vagy, ahogy ő nevezte, II. Rákóczi Ferenc felkelése. Nagyobb tanulmányt szentelt az Érsekújvár élelmiszer-ellátását célzó, 1710. februári katonai vállalkozásnak (a tavarnoki kuruc zsákmányolás) és az annak következtében kibontakozó összecsapásnak (az egerszegi harc); leveleket közölt a kuruc felkelés idejéből. 1930-ban a fejedelem utolsó csatájáról, a romhányiról (1710. január 22.) értekezett, de közreadta egy császári tábornok feljegyzéseit is.

Negyvenöt éves lett. Ekkoriban neveztek ki az intézményen belül létrehozott régi levéltári osztály vezetőjévé. E beosztásban dolgozott nyugdíjazásáig, 1940. május elsejéig.⁹ Igyekeznie kellett, mert elfogadva az általános tapasztalatot úgy ítélte meg, hogy „tudományos munkát az ember legeredményesebben a 30. és 60. életéve közt képes kifejtetni”. Így már csak 15 éve maradt arra, hogy képességeit magas szinten kamatoztassa...

A Magyar Tudományos Akadémia 1930-ban pályázatot hirdetett a trencsényi csata (1708. augusztus 3.) megírására. Mivel a beérkezett tanulmányok a bírálóbizottság kívánalmait nem elégítették ki – csak hazai szakirodalomra és levéltári kutatásokra támaszkodtak, új adatokkal nem szolgáltak –, a díjat nem adták ki, a pályázatot 1931-ben újra meghirdették. Ekkor már Markó Árpád elég felkészültnek érezte magát arra, hogy próbát tegyen: Bécsbe utazott, ekkor kutatott először a Kriegersarchivban és az Österreichische Nationalbibliothekban.¹⁰ A hadilevéltárban az Alte Feldakten fond magyarországi hadműveletekre vonatkozó Feldakten Ungarn 1708. évi anyagát nézte át (megtalálta a császári hadsereg parancsnokának három jelentését), a könyvtárban a korabeli félhivatalos kiadványok (Wienerisches Diarium, Theatrum Europaeum) témájára vonatkozó közléseit olvasta el.

Most vette igazán hasznát a bécsújhelyi katonai akadémián és a hadseregben tökéletesített némettudásának. Jegyzetei és a fontosabb iratokról készült másolatok alapján készítette el díjnyertes pályamunkáját. A legnagyobb elismerést az jelentette, hogy az akadémia főtitkára, tekintettel II. Rákóczi Ferenc halálának közelgő kétszázadik évfordulójára (1935. április 8.), őt kérte fel a fejedelem hadvezéri tevékenységének részletes bemutatására. Több mint két év szorgos kutatómunka következett. Első önálló kötete, *II. Rákóczi Ferenc a hadvezér*, 1934 áprilisában jelent meg, május 11-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közzé választotta. És 1935. április 8-án, az Akadémia ünnepi ülésén Markó Árpád már a székfoglaló előadását tarthatta meg az 1709. évi lipői kuruc hadjáratról.

Így vált fő kutatási területévé az 1703–1711 közötti időszak. „A trencsényi csata előtanulmánya során amúgy is meg kellett tanulnom a szabadságharc részletes történetét, és örömmel határoztam el, hogy ezzel a korszakkal, illetve ennek katonai történetével fogok foglalkozni.” A háttér biztosított volt. Munkahelyén parancsnokai „elismerték, hogy a levéltári szolgálat nem csupán iratok rendezéséből, regisztrálásából és konzerválásából áll, hanem akinek ahhoz megfelelő felkészültsége van, az történetírói munkáját is természetesen itt, az intézetben hivatalos szolgálata gyanánt végezheti”. Markó Árpád miután megszervezte

⁹ Csaknem húsz évig tartó levéltári szolgálata legnagyobb eredményének Hadik András tábornagy terjedelmes irathagyatékának megszerzését, közgyűjteménybe helyezését tartotta.

¹⁰ Az első kutatása során gyűjtött másolatokat, jegyzeteket lásd Markó Árpád: Adatgyűjtemény II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának katonai történetéhez. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK): Kézirattár, Ms 10.273., 1708. év.

a régi levéltári osztályt, kinevezte beosztottjait, a vezetéssel járó adminisztratív feladatainak reggelente már egy-két óra alatt eleget tudott tenni, a többi idővel szabadon rendelkezhetett.

A terv később határozottabb alakot öltött: „Nekiülök és megírom egy több kötetből álló sorozatban Rákóczi felkelésének részletes katonai történetét. Az időközben megjelenő írásaim már mind úgy készültek, mint e nagy munka megfelelő fejezetei. Így elsősorban a hat nagy csata részletes történetét igyekeztem feldolgozni. Ezek közül az elsőt, Koroncó mellett nem Rákóczi vezette. A többinek irányítása, végrehajtása – a Nagyszombat, Pudmeric, Zsibó, Trencsén és Romhány mellett vívott csaták – az ő, mint legfelsőbb vezér kezében volt.”

Munkájához új, kiaknázatlan, gazdag forrásanyagot a bécsi Kriegsarchivban talált. Ezt a levéltárat évente ötször-hatszor is felkereste. Monográfiájának ezt a címet adta: *II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai története*.¹¹

Szándékát először parancsnokának jelentette be, majd 1934-ben a korszak iránt érdeklődő olvasóközönségnek is: „Hadtörténeti munkásságomban évek óta kizárólag II. Rákóczi Ferenc felkelése hadtörténeti vonatkozásainak felkutatásával és feldolgozásával foglalkozom, és a felkelés katonai történetének megírásán dolgozom.”¹² Főnöke örömmel fogadta közlését, s úgy határozott, hogy a monográfiát a Hadilevéltár hivatalos kiadványaként jelenteti meg. Ám a Honvédelmi Minisztérium nem támogatta a vállalkozást: „Azt válaszolták, hogy a pénz most géppuskára és egyéb katonai dolgokra kell, ilyen, évekre húzódó tudományos munka kiadására nincs fedezet.” Így aztán a monográfiából csak résztanulmányok jelenhettek meg különböző folyóiratokban, de ezek is megritkultak 1937-től; Markó Árpád figyelmét más, jobban publikálható témák kötötték le, s olykor-olykor felsőbb helyről érkező elvárásoknak is eleget kellett tennie.¹³

Markó Árpád ezredes az 1930-as évek elején

Forrás: *Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte Kincses Katalin Mária. Budapest, 2014. 121.*

A kézirat mégsem maradt asztalfiókban, azt munkájában felhasználta Bánlaky József nyugállományú altábornagy, aki erről 1941-ben a következőket írta:

¹¹ Markó Árpád 1933, 74.

¹² Markó Árpád 1934, 10. (Előszó.)

¹³ Ha csak az önálló kiadványokat vesszük, többek között megírta (két szerzőtársával együtt) alakulata, a 34. gyalogezred történetét, Magyarország hadtörténetét, Hadik András tábornagy és Zrínyi Miklós életrajzát, feltárta II. Rákóczi Ferenc felkelésének svéd vonatkozásait, sajtó alá rendezte Zrínyi Miklós prózai munkáit.

„II. Rákóczi Ferenc fölkelésének részletes történetét az összes rendelkezésre álló források gondos fölhasználásával *Makó* (sic!) *Árpád* írta meg »II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai története« című igen alapos és jeles munkájában, s én nagy köszönettel és hálával tartozom az illusztris szerzőnek, hogy a már megírt részeket készségesen bocsátotta rendelkezésemre, ami az én feladatomat igen nagy mértékben megkönnyítette. Az említett becses munkából nagyon sok részt tartalmilag, sokat szó szerint is átvettem, természetesen mindig a forrás megnevezése, illetve idézőjelek alkalmazása mellett.”¹⁴

Mindez nagyfokú bizalomra vall. Jól ismerték egymást. Markó Árpád úgy emlékszik vissza, hogy Bánlaky József is a levéltárban kapott beosztást. Valójában a nyugalmazott altábornagy csak szerződéses jogviszonyban állt az intézménnyel. 1921-ben azzal bízták meg, hogy dolgozza fel részletesen a magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a „vörös háború” történetét. Később feladatul kapta az 1914. évi szerb hadjárat történetének megírását is. A levéltár vállalta e kötetek kiadását, ám ennek anyagi okokból nem tudott maradéktalanul eleget tenni: a második mű megjelent ugyan, de az első torzóban maradt. 1926 végén megszűnt ez a szerződéses jogviszony, ám Bánlaky József kutatóként továbbra is kapcsolatban maradt a levéltárral.¹⁵ Markó Árpád figyelemmel kísérte Bánlaky József munkásságát, 1929 és 1943 között ismertetéseket írt *A Magyar Nemzet Hadtörténelme* címen megjelentetett többkötetes monográfiája I–XVII. és XIX–XX. részéről,¹⁶ ám érintettsége okán a XVIII. részről – ahonnan a fenti idézet is származik – nem nyilvánított véleményt.

Markó Árpád legeredményesebbnek ígérkező, hatvanéves koráig terjedő tizenöt évét (1930–1945) a második világháború két és fél évvel megkurtította: 1943 tavaszán elköltözött a fővárosból, felesége birtokán, a Győr közelében fekvő Dénesháza-pusztán, egy kúriában rendezkedett be, de a viszonylagos nyugalmat itt se sokáig élvezhette, menekülnie kellett nyugat felé, egyre nyugatabbra... Tudományos munkát ilyen körülmények között nem lehetett folytatni. A hatvanadik születésnapja után pár nappal, 1945. október 18-án egy új életkezdés reményében érkezett vissza Budapestre. Mit kellett látnia? A Déli vasút környéke, a Vérmező romokban, a Duna-hidak vízbe rogyva, otthona lakhatatlan. Az 1949. április végén befejezett, külföldre menekülését, majd hazatérését naplóformában megörökítő visszaemlékezéseiben így írt személyes veszteségeiről:

„Budai lakásunk romjai közt siralmas kép fogadott. A ház nagy része romokban hevert, mert 22 bomba-telitalálatot kapott, és a mi lakásfrontunk tüzéségi tűz alatt feküdt az ostrom alatt. A hátsó lépcsőn valahogy felvergődünk. Minden tárva, nyitva, ablak, ajtó nélkül, Ilus¹⁷ szobája helyén, a IV. emeletől a pincéig, egy nagy űr tátongott, mert az ő szobájában robbant fel egy gránát. A többi szobára a felső emelet rászakadt roncsai halmoztak áthatolhatatlan romhalmazokat, amelyekből csak itt-ott lehetett ismerős bútordarabrészeket, s omladék közt könyveket felismerni.

Szóval magunk szemével láttuk, hogy itt minden vagyonunk, szép könyvtáram, értékes műtárgyaink, képeink, otthagytott ruháink stb. mind elpusztultak. Egész ingó vagyonunk tehát csak annyi, amit Altausseeből kézipoggyászunkban magunkkal tudtunk hozni...”

Budapesten nem volt hol lakniuk, de vidéken se találtak nyugalmat, a déneházi kifosztott kúriát idegenek foglalták el. Alბérletbe kényszerültek. Felesége nem bírta a meg-

¹⁴ Doberdói Bánlaky József 1941, 29.

¹⁵ Pollmann Ferenc 2014, 133–137.

¹⁶ Uo. 143.

¹⁷ Sárkány Ilona, Markó Árpád felesége.

Markó Árpád 1940-ben, nyugállományba helyezését követően

Forrás: *Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte Kincses Katalin Mária. Budapest, 2014. 171.*

próbáltatásokat, 1946. július 3-án meghalt.¹⁸ Markó Árpád 1948 végén a dénesházi birtokot is elvesztette: állami kezelésbe kellett adnia. Elhagyta Rábapatonát, Budapestre költözött. Kezdetben unokatestvéréknél lakott, majd 1951 őszétől az egyik evangélikus szeretotthonban kapott egy szobát.¹⁹ A megpróbáltatások folytatódtak: 1949-ben az Akadémia megvonta a szavazati jogát, azaz tanácskozó taggá minősítette vissza, 1950-ben a nyugdíját veszítette el.²⁰ Ráadásul 1952 elején az Akadémia beszüntette a tudományos segélyek kifizetését is. A szorgos munka, az ironikus életszemlélet segítette át a bajokon. 1950-ben kötetbe gyűjtötte, megjelentette Zrínyi Miklós leveleit:

„Ezzel a könyvvel tehát ismét megjelent nevem a szaksajtóban, s azóta megszakítás nélkül tudtam eredményesen dolgozni. Többször kérdezték tőlem, amikor a katonai nyugdíjakat beszüntették, és dénesházi birtokunkat is elvesztettem, hogy miképpen tudok megélni. Mivel most is a Rákóczi-kor történetírásában dolgoztam, azt felelhettem, hogy Isten kegyelméből és a Nagyságos Fejedelem jóvoltából élek. Amikor pedig 1951 májusában sok ezer volt katonatisztet, s az állami vezetők felfogása szerint nem kívánatos egyént családjával együtt a fővárosból kiutasítottak, s falusi kényszerdeportálásra ítélték, engem ez a sanyarú sors elkerült. Kiegészíthettem a fentebb tett kijelentésemet azzal, hogy a kitelepítés alól pedig egy másik régi magyar főúr mentett meg. Gróf Zrínyi Miklós, mert valóban nem lett volna indokolható, hogy valakit ily kegyetlenül büntessenek, akinek tudományosan elismert könyvét pár hónappal ezelőtt éppen a legmagasabb tudományos fórum, az Akadémia adta ki.”

1945 után sem lett hűtlen kedvenc korszakához, de jobbára már csak forrásközlésekre szorítkozott. Nagydoktori értekezését Kossuth Lajos török emigrációban készített (1850–1851) hadtudományi munkáiról írta, s halála előtt egy évvel védte meg. 1966. szeptember 5-én fejezte be utolsó, XII. Károly svéd király és Magyarország című könyvét,²¹ de ez már csak 1970-ben juthatott el az olvasókhöz. Azóta is sorra jelennek meg művei: kéziratok, reprintek, újraközlések. Markó Árpád ma is itt van közöttünk...

¹⁸ Tóth Gyula – Vargyai Gyula: i. m. 292.

¹⁹ Kincses Katalin Mária – Mészáros Kálmán 2014, 15–16.

²⁰ Tóth Gyula – Vargyai Gyula: i. m. 292.

²¹ Uo. 293.

Fő művét, II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai történetét nem tudta befejezni. (A második világháború kitörése előtti évben még csak az 1707. évet lezáró hadműveletek részletes feldolgozásával készült el.²² A kb. két-három ezer oldalnyi, írógéppel leírt szöveg az ostrom alatt, budai lakásában megsemmisült. A romok alatt csupán a III. fejezet anyagát, az 1704. évi hadműveleteket tárgyaló részt sikerült megtalálnia. Ezt 1960. január 5-én – ekkor már feladta a reményt, hogy ő maga publikálhassa: élete 75. évében járt – rövid ismertető szöveg kíséretében, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ajándékozta.)²³ Ám e korszak összes nagy csatájáról, a fontosabb hadjáratokról készített mintaszerű tanulmányait különböző folyóiratokban, önálló kiadványokban megjelentette. Ezek ma is a szakemberek és az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére állnak. Nagy részük nemrég kötetbe gyűjtve is megjelent.²⁴

Munkásságának jelentőségét az adja, hogy a magyar szakirodalomban nem, vagy kevéssé használt gazdag anyagot vont be a hadi események pontosabb értelmezéséhez. A bécsi Kriegsarchiv Alte Feldakten fondjában évenként csoportosítva talált rá a magyarországi hadműveleteket érintő iratokra. Az Udvari Haditanács ugyanis megkövetelte a különböző hadszíntereken működő parancsnokoktól, hogy részletes jelentéseket küldjenek. Ezek azért különleges értékűek, mert magyar oldalon ilyenek csak ritkán készültek, így többnyire csak magánjellegű levelek apró adataiból építkeztek korábban a történészek.²⁵ Hadtörténész számára elengedhetetlennek tartotta a térkép és a körző használatát. Tanulmányaihoz helyzetvázlatokat készített, ezekkel tette szemléletessé mondandóját.

Jóslata beteljesedett: „...Rákóczi háborújának az a feldolgozási módja, amit én végeztem, minden időben helytálló lesz, [...] nyolc évig tartó felkelése voltaképpen nyolc évig tartó háború volt. Bármilyen szemszögből dolgozzák is fel a felkelés történetének szociális, gazdasági s egyéb részletkérdéseit, lépten-nyomon a háború eseményeibe botlanak, s ekkor csak le kell venniök a könyvespolcra erre vonatkozó könyveimet és a szaklapokban megjelent értekezéseimet, s mindent készen találnak.”

Ötven év, fél évszázad... A múlt idő meghozta az elismerést: Markó Árpád immáron a magyar hadtörténetírás klasszikusa.

²² Markó Árpád 1964, 176.

²³ Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc háborújának 1704. évi hadműveletei. MTAK Kézirattár, Ms 10.272.

²⁴ Markó Árpád 2003.

²⁵ „A felkelés első éveinek harcairól a szereplő kuruc vezérek – mint nem hivatásos katonák – részletes harcjelentéseket nemigen készítettek, csupán levelekben találunk rövid, rendszeren pongyola és harcászati részletekkel nem foglalkozó leírásokat. A császári parancsnokok ellenben minden nagyobb ütközet után kötelességüknek tartották harcjelentésüket vagy Eugen herceghez [Savoyai Jenő/Eugén, ő volt a haditanács elnöke (S. F.)], vagy az Udvari Haditanácshoz felterjeszteni. Ezek az okmányok a kuruc hadműveletek és főleg a nagy csaták leírásának legfontosabb kútfői, mert elég tárgyilagosak és a maguk terveire, hadi tagozódásukra vonatkozó adataik feltétlenül hitelesek.” Markó Árpád 1932, 31–32.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Doberdói Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. Tizennyolcadik rész. II. Rákóczi Ferenc nemzeti fölkelése, 1701–1714.* Grill könyvkiadó vállalata, Budapest, 1941.
- Kincses Katalin Mária – Mészáros Kálmán: *Markó Árpád visszaemlékezései elé. (Bevezetés.)* In: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte: Kincses Katalin Mária. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2014, 7–21.
- Markó Árpád: *Gróf Bercsényi Miklós felvidéki hadjárata. (1703. november–december.)* Hadtörténelmi Közlemények, 1932, 20–63.
- Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc elindulása.* Hadtörténelmi Közlemények, 1933, 74–82.
- Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc a hadvezér.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934.
- Markó Árpád: *Adalékok Lőcse kapitulációjának történetéhez. 1710. február 14.* Századok, 1964. 1–2. sz., 176–200.
- Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok.* Sajtó alá rendezte: Mészáros Kálmán. Nap Kiadó, Budapest, 2003.
- Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései I. Sajtó alá rendezte: Kincses Katalin Mária. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2014.
- Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései II. Sajtó alá rendezte: Mészáros Kálmán. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2014.
- Pollmann Ferenc: *Oroszlán, karddal és lúdtollal. Doberdói Bánlaky József élete és munkássága.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- Tóth Gyula – Vargyai Gyula: *Markó Árpád (1885–1966), a magyar hadtörténetírás klasszikusa.* In: Markó Árpád: Magyarország hadtörténete. Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1943. (Reprint kiadás: Aqua Kiadó, Budapest, 1994. Utószó. 289–294.)